

Adrian-Eugen Preda

HEGEMONIE ȘI ELITE NAȚIONALE

*România și marile puteri
în secolul XX*

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2024

Cuprins

Prefață	9
Mulțumiri	15
Introducere	19
Contextul cercetării	19
Problema de cercetare	21
Obiectivele cercetării	22
Întrebările de cercetare.....	23
Argumentul central	24
Contribuția cercetării la literatură	25
Structura cărții.....	29
1. Probleme și dezbateri. Hegemonia în relațiile internaționale	31
1.1. Abordări convenționale cu privire la hegemonie	32
1.2. Abordări critice cu privire la hegemonie	51
1.3. Hegemonie și imperiu	59
1.4. Variații ale hegemoniei. Hegemonia laxă și hegemonia încheată	64
1.4.1. <i>Hegemonia laxă</i>	65
1.4.2. <i>Hegemonia încheată</i>	67
2. Elite politice și instituții	71
2.1. Elitele politice	71
2.2. Instituțiile	80
3. Alianțe și puteri mici	87
3.1. Alianțele	87
3.2. Puterile mici	96

4. Efectele hegemoniei din perspectiva unei puteri mici.

Aspecte teoretice și metodologice 107

- 4.1. Asumpții teoretice 108
- 4.2. Concepte 111
- 4.3. Aspecte metodologice 115
 - 4.3.1. *Colectarea datelor* 115
 - 4.3.2. *Reducția datelor* 115
 - 4.3.3. *Metoda de analiză a datelor* 116
 - 4.3.4. *Eventuale probleme metodologice și bariere de cercetare* 117

5. Hegemonia germană antebelică..... 119

- 5.1. Introducere 119
- 5.2. Relațiile României cu Germania și Austro-Ungaria până la 1913 121
- 5.3. Al doilea război balcanic și relațiile României
cu Puterile Centrale 133
- 5.4. Orientările elitelor politice românești în contextul
Primului Război Mondial 139
- 5.5. Ocupația Puterilor Centrale 160
- 5.6. Concluzii 164

6. Hegemonia franceză interbelică 169

- 6.1. Introducere 169
- 6.2. Orientările pro-franceze ale elitelor politice românești 173
- 6.3. Politica externă românească și influențele franceze 184
- 6.4. Influența hegemonică franceză asupra României 198
- 6.5. Concluzii 205

7. Hegemonia germană interbelică..... 207

- 7.1. Introducere 207
- 7.2. Orientările pro-germane ale elitelor politice românești 208
- 7.3. Politica externă românească și influențele germane 217
- 7.4. Influența hegemonică germană asupra României 233
- 7.5. Concluzii 238

8. Hegemonia sovietică 241

- 8.1. Introducere 241

Cuprins

8.2. Cadrul instituțional intern al Uniunii Sovietice.....	242
8.3. Modelul hegemonic sovietic.....	248
8.4. Hegemonia sovietică și orientările elitelor politice românești.....	251
8.5. Modelul instituțional sovietic importat de elitele politice românești și evoluția instituțiilor politice și economice românești.....	272
8.6. Concluzii.....	285
9. Hegemonia occidentală.....	289
9.1. Introducere.....	289
9.2. Drumul către NATO și influența americană.....	291
9.3. Influența Uniunii Europene.....	300
9.4. Schimbări instituționale politice și economice.....	305
9.5. Concluzii.....	314
Discuții și concluzii generale.....	327
Discuții cu caracter general.....	327
Rezultatele cercetării.....	330
Limitele cercetării.....	338
Viitoarea agendă de cercetare.....	339
Bibliografie.....	341

1.

Probleme și dezbateri.

Hegemonia în relațiile internaționale

Hegemonia în sistemul internațional, ca subiect de cercetare, reprezintă unul din cele mai importante și dezbătute concepte din cadrul disciplinei Relațiilor Internaționale. De-a lungul timpului – în special în ultimele cinci secole – mai multe mari puteri au aspirat și au ajuns în poziția de a domina sistemul internațional. Privind simplu, hegemonia reprezintă poziția de preeminență din punct de vedere al puterii a unui stat în cadrul sistemului internațional. Pe scurt, cel mai puternic stat domină celelalte state din sistemul internațional, în virtutea puterii pe care o deține, impunând reguli și comportamente la nivel mondial. Din punctul de vedere al acestei cercetări, hegemonia definită în astfel de termeni reprezintă o perspectivă minimală și reduționistă, cu puține direcții explicative. Pe lângă primatul de care se bucură în cadrul sistemului internațional, statut recunoscut ca atare de ceilalți actori statali, puterea hegemonică, trebuie să îndeplinească și un set de responsabilități, sau, în cuvintele lui Ian Clark, „prin hegemonie se înțelege o practică instituționalizată de drepturi speciale și responsabilități conferite unui stat cu resurse de a conduce”¹. Bucurându-se de preponderență în ceea ce privește resursele, un alt lucru ce trebuie luat în calcul este modul cum se exercită hegemonia, fie prin dominație coercitivă, folosindu-se mijloace dure, fie prin leadership, exercitând o formă de influență blândă².

¹ Ian Clark, „Bringing hegemony back in: The United States and international order”, *International Affairs* 85, nr. 1 (Ianuarie 2009): 24, DOI 10.1111/j.1468-2346.2009.00778.x.

² Goda Dirzauskaite și Nicolae Cristinel Ilinca, „Understanding «Hegemony»”, *International Relations Theories* (Aalborg: Aalborg University, 2017), 17, <https://projekter.>

Din acest motiv, după ce voi trece în revistă principalele abordări teoretice cu privire la hegemonie, la finalul acestei secțiuni voi ajunge la o definiție combinată a acestui concept. Acest capitol se împarte în trei secțiuni. Prima dintre acestea are în vedere o discuție cu privire la abordările convenționale ale hegemoniei, în cadrul cărora puterea materială ocupă un rol esențial, ca bază pentru exercitarea hegemoniei. Cea de-a doua secțiune are în vedere o discuție cu privire la abordările critice referitoare la hegemonie, perspective ce trec dincolo de simpla influență a puterii materiale în exercitarea hegemoniei, luând în calcul și alți factori non-materiali, precum influența conferită de idei sau de relațiile de producție de la nivel internațional. În final, cea de-a treia secțiune este destinată clarificării în ceea ce privește exercitarea puterii prin intermediul imperiului, respectiv hegemoniei. Această viziune taxonomică referitoare la hegemonie (abordări convenționale, abordări critice și hegemonie versus imperiu), pe care o asum în cercetarea de față, are rolul funcțional de a diferenția între diferitele clase de perspective teoretice, în funcție de elementele principale pe care le au în vedere, cu scopul final de a oferi o mai mare claritate asupra acestora. Tratatate în mod unitar, teoriile cu privire la hegemonie au darul de a explica ascensiunea unor mari puteri la vârful ierarhiei internaționale, modalitățile de păstrare a poziției hegemonice, precum și schimbarea în ceea ce privește poziția lider al sistemului internațional.

1.1. Abordări convenționale cu privire la hegemonie

Ca abordare, cadre conceptuale și metodologie, există mai multe perspective teoretice care au la bază o viziune asupra hegemoniei pornind de la preeminența factorului material, intrinsec marilor puteri hegemonice. În acest sens, factorul material poate îngloba elemente cu privire la bogăția internă, mărimea populației, resursele naturale, tehnologia avută la dispoziție sau capabilitățile militare, mai exact, elemente cuantificabile și

măsurabile. Cu toate acestea, după cum voi arăta mai jos, chiar dacă abordările materialiste se caracterizează printr-o diversitate de viziuni și elemente de măsurare luate în calcul, elementul care le înglobează și le oferă o oarecare omogenitate în abordare este dat de viziunea împărtășită a autorilor în ceea ce privește importanța factorilor materiali în obținerea și exercitarea *leadership*-ului hegemonic.

La jumătatea secolului al XX-lea, în literatura domeniului Relațiilor Internaționale, mai exact, în interiorul paradigmei realiste, se consacrase teoria balanței de putere, ce viza explicarea schimbărilor care au loc pe arena internațională, precum și a distribuției de putere din cadrul acesteia³. Ca o poziție alternativă la teoria balanței de putere a apărut teoria tranziției de putere, avansată de către A. F. K. Organski⁴. Teoria tranziției de putere postula trei principii cu privire la politica internațională, anume organizarea ierarhică – în contrast cu viziunea anarhică, paradigmatică pentru teoriile realiste – a sistemului internațional, similaritatea regulilor de la nivel internațional cu cele de la nivel intern și principiul potrivit căruia competiția între state este determinată de câștigurile nete potențiale provenite din cooperare sau conflict, în contrast cu teoria balanței de putere, care privilegiază acumularea de putere. Potrivit lui Organski, balansarea nu poate fi făcută de distribuția de putere, care nici nu poate fi asigurată de un singur stat. Conform lui Organski, schimbările ce survin în cadrul elementelor puterii naționale – populație, organizare politică și economie – „conduc la schimbări în distribuția de putere” de la nivel internațional, în vreme ce instabilitatea sistemică este rezultatul schimbărilor rapide înregistrate în cadrul celor trei vectori ai puterii de la nivel intern. Tranziția hegemonică – dacă are succes – este realizată în urma contestării ordinii hegemonice existente la un moment dat de către alte state nesatisfăcute, fapt ce se traduce într-un transfer de putere către un alt grup de state și conduce în final la o nouă ordine mondială. Ciclicitatea tranziției de putere este dată de faptul că noua ordine va fi la rândul său

³ Vezi capitolul dedicat balanței de putere în Andrei Miroiu și Simona Soare, „Balanța de putere”, în *Manual de relații internaționale*, ed. Andrei Miroiu și Radu-Sebastian Ungureanu, 199-208 (Iași: Polirom, 2006).

⁴ A.F.K. Organski, *World Politics*, ediția a doua (New Work: Alfred A. Knopf, Inc., 1968).

contestată de alți actori statali, îndeajuns de puternici pentru a urmări un astfel de obiectiv⁵.

În explicarea schimbării sistemice internaționale, Randall Schweller distinge între puteri status quo și puteri revizioniste, cu interese și obiective radical opuse. Conform lui Schweller, puterile status quo reprezintă state câștigătoare ale unui război major, creatoare și susținătoare ale unei ordini internaționale conforme cu propriile interese, acestea fiind puteri satisfăcute, favorabile stării de fapt. În contrast, puterile revizioniste sunt state nesatisfăcute, care cresc în putere și în final urmăresc răsturnarea ordinii existente, considerând că au de câștigat de pe urma schimbării acesteia⁶. Conceptualizarea lui Schweller merge mai departe, acesta făcând distincția între mari puteri de tip leu, respectiv lup, prima categorie reprezentând state mulțumite de status quo⁷, în contrast cu cea de-a doua categorie, care reprezintă marile puteri revizioniste, cu obiective extinse și care vor să răstoarne ordinea existentă⁸.

O perspectivă demnă de notat cu privire la realizarea tranziției hegemonice o are Stacie E. Goddard. Potrivit acestei autoare, tranziția hegemonică cuprinde și o importantă componentă discursivă. Mai exact, argumentul autoarei este că marile puteri status quo își adaptează atitudinea față de statele aflate în ascensiune în funcție de discursul celor din urmă, de modul cum își legitimează și justifică strategiile. În acest sens, tranziției de putere economice și militare, Goddard îi adaugă o componentă de retorică⁹. Atunci când se confruntă cu un stat aflat în ascensiune, marile puteri se pot raporta la acesta în funcție de obiectivele sale, revizioniste sau limitate, având la dispoziție mai multe strategii, precum împăciuirea, acomodarea, îndiguirea sau confruntarea¹⁰.

⁵ Organski, *World Politics*, 338-339.

⁶ Randall L. Schweller, „Tripolarity and the Second World War”, *International Studies Quarterly* 37, nr. 1 (1993): 76.

⁷ Randall L. Schweller, „Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, *International Security* 19, nr. 1 (1994): 101.

⁸ Schweller, „Bandwagoning...”, 103-104.

⁹ Stacie E. Goddard, *When Right Makes Might: Rising Powers and World Order* (Ithaca și Londra: Cornell University Press, 2018), 2-3.

¹⁰ Goddard, *When Right Makes Might...*, 7.

Teoria stabilității hegemonice face apel la nevoia de o mare putere care să-și asume rolul de lider în cadrul sistemului internațional, cu scopul de a-l menține stabil din punct de vedere politic și economic. Hegemonul trebuie să ofere și să susțină un cadru pentru relațiile politice și economice între statele din sistemul internațional. Pe lângă faptul că se bucură de preeminență politică, economică și militară la nivel mondial, hegemonul trebuie să-și asume responsabilitatea menținerii status quo-ului politic și economic de la nivel internațional, cu scopul de a evita destabilizarea sistemului și izbucnirea unui război de anvergură între marile puteri. La nivel paradigmatic, teoria stabilității hegemonice afirmă faptul că hegemonia de la nivelul sistemului internațional acționează întocmai precum o guvernare internă și un anumit nivel de ordine în relațiile dintre state - comerț liber, anarhie redusă, limitarea agresiunii -, extinsă la nivelul întregii lumi¹¹. Hegemonul, fiind cea mai mare putere comercială a lumii, este direct interesat în promovarea și dominarea unor piețe mondiale încorporate, precum și în promovarea unui comerț liber avantajos, susținut de o anumită stabilitate politică¹².

În demersul său de a explica originile crizei economice din 1929-1933, fondatorul teoriei stabilității hegemonice, Charles P. Kindleberger, susținea faptul că sistemul economic și monetar internațional trebuie să se întemeieze pe leadership-ul oferit de un stat pregătit „să seteze standarde de comportament pentru alte țări” pe care să le determine să le respecte, precum și să „preia o parte ridicată din sarcinile sistemului”, în speță excesul de marfă, un ritm constant de investiții și reducerea monedei¹³. Mergând pe această linie, Kindleberger argumenta că la originea crizei din 1929 a stat instabilitatea sistemului economic internațional, ca urmare a incapacității Marii Britanii de a-l stabili, dublată de lipsa voinței din partea Statelor Unite de a-și asuma o astfel de misiune¹⁴. Pentru a stabili sistemul economic mondial, puterea care ar fi preluat această

¹¹ Jon C. W. Pevehouse și Joshua S. Goldstein, *International Relations*, ed. a 11-a (Boston: Pearson, 2017), 59.

¹² Pevehouse și Goldstein, *International Relations*, 59.

¹³ Charles P. Kindleberger, *World in Depression, 1929-1939* (University of California Press, Londra, 1986), 11.

¹⁴ Kindleberger, *World in Depression*, 289.

responsabilitate ar fi trebuit să îndeplinească cinci funcții: (1) să susțină o piață relativ deschisă; (2) să ofere împrumuturi pe termen lung; (3) să ofere o relativă stabilitate pentru un sistem de rate de schimb; (4) să susțină coordonarea politicilor macroeconomice și (5) să reprezinte un creditor de ultimă instanță în caz de criză financiară¹⁵. Ulterior, Kindleberger a adus un amendament tezei sale. Pe lângă nevoia de un stabilizator pentru economia mondială și fluxul de schimburi economice, menționate mai sus, Kindleberger adăuga faptul că liderul mondial are și sarcina suplimentară de a „gestiona, într-un anumit grad, structura ratelor de schimb valutare și a oferi un grad de coordonare a politicilor monetare domestice”¹⁶.

George Modelski propunea un model ce viza existența a cinci cicluri hegemonice în ultimele cinci secole. Ordonate cronologic, acestea au fost stabilite ca fiind cel portughez, cel olandez, primul britanic, al doilea britanic și cel american¹⁷. Modelski definea un ciclu hegemonic precum „un model recurent în viața (sau funcționarea) unui sistem”, aici având în vedere sistemul politic global construit în jurul anului 1500¹⁸. Modelski adoptă, într-o oarecare măsură, o perspectivă similară cu cea a lui Kindleberger, deoarece a domina lumea se rezumă la „capacitatea de a furniza, pentru o perioadă substanțială, un principiu ordonator și un centru pentru afacerile internaționale”¹⁹. Pentru a culege roadele acestei poziții de preeminență în afacerile internaționale, un stat are nevoie de patru condiții favorizante: geografie avantajoasă, societate coezivă, economie puternică și o „organizare politico-strategică de nivel global”²⁰. Modelski, împreună cu Thompson, conferă o poziție de centralitate puterii maritime, văzută ca un lucru elementar, alături de dezvoltările tehnologice începând cu anul 1500.

¹⁵ Kindleberger, *World in Depression*, 289.

¹⁶ Charles P. Kindleberger, „Dominance and Leadership in the International Economy: Exploitation, Public Goods, and Free Rides”, *International Studies Quarterly* 25, nr. 2 (iunie 1981): 247, <https://www.jstor.org/stable/2600355>.

¹⁷ George Modelski, „The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State”, *Comparative Studies in Society and History* 20, nr. 2 (aprilie 1978): 225, <http://www.jstor.org/stable/178047>.

¹⁸ Modelski, „The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State”, 214.

¹⁹ George Modelski, *Long cycles in world politics* (Houndmills el al.: The MacMillan Press Ltd., 1987), 217.

²⁰ Modelski, *Long cycles in world politics*, 220.

Criteriile minimale pentru ca un stat să se califice la statutul de putere globală sunt date de cantitatea navelor și de caracteristicile geografice. Potrivit lui Modelski și Thompson, între 1494 și 1993 doar nouă state pot fi luate în considerare ca puteri globale: Portugalia (1494-1580), Spania (1494-1808), Anglia/Marea Britanie (1494-1945), Franța (1494-1945), Provinciile Unite (1597-1810), Rusia/Uniunea Sovietică (din 1714), Statele Unite (din 1816), Germania (1871-1945) și Japonia (1875-1945)²¹.

Ca o poziție personală, având în vedere cadrul conceptual avansat de Modelski, consider că sistemul internațional se află încă în ciclul american, cu toate că în ultimii ani viziunile contestatate la adresa hegemoniei americane au prins tot mai mult contur, odată cu revenirea Rusiei în prim planul scenei internaționale, cu o retorică ce face referire la construirea unei lumi multipolare²², opuse hegemoniei americane²³, apariția unor modele de cooperare precum BRICS (care vizează crearea unei alternative la sistemul economic promovat de hegemonia americană), precum și de ascensiunea – economică mai ales – a Chinei, care promovează o politică tot mai asertivă în zona Mării Chinei de Sud. Unii autori, precum John J. Mearsheimer²⁴ sau Graham T. Allison²⁵, văd China ca următorul actor contestatar al prezentei ordini hegemonice americane. Mai mult, consider că nu se poate determina în mod clar sfârșitul exact al ciclului al doilea britanic, precum și nici începutul ciclului american, deoarece între Primul și Al Doilea Război Mondial a existat un vid de putere cauzat de inabilitatea Marii Britanii de

²¹ George Modelski și William R. Thompson, *Seapower in Global Politics, 1494-1993* (Houndmills: MacMillan Press, 1988), 97-98.

²² Chiar Cea de-a XX-a Întâlnire Anuală a Clubului de Discuții Valdai, desfășurată în Rusia, la Soci, între 2-5 octombrie 2023, s-a numit „Multipolaritate dreaptă: Cum să se asigure securitate și dezvoltare pentru fiecare” (Fair Multipolarity: How to Ensure Security and Development for Everyone). Valdai Discussion Club, accesat la 5 octombrie 2023, <https://valdaiclub.com/events/own/the-20th-annual-meeting-of-the-valdai-discussion-club/>.

²³ President of Russia, „Valdai International Discussion Club meeting”, 5 octombrie 2023, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/72444>.

²⁴ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics, The Journal of Military History* (New York, Londra: W. W. Norton & Company, 2001), 396-400. Există și o versiune tradusă în limba română a acestei cărți. Am ales să folosesc ediția în limba engleză, deoarece varianta tradusă în limba română prezintă deficiențe de traducere, care pot induce în eroare cititorul.

²⁵ Allison, *Capcana lui Tucidide...*

a-și îndeplini responsabilitățile ce decurgeau din poziția de hegemon, în timp ce Statele Unite nu doreau să preia această responsabilitate.

Un alt autor paradigmatic pentru studiile cu privire la hegemonie și schimbare sistemică este Robert Gilpin. Ca reprezentant al teoriei stabilității hegemonice, dată fiind preocuparea sa pentru schimbarea liderului din cadrul sistemului internațional în urma unui război hegemonic, Robert Gilpin se încadrează așa numita perspectivă a *realismului ascensiunii și decăderii (rise and fall realism)*²⁶. Această încadrare relevă tocmai faptul că Gilpin se concentrează pe modul cum se schimbă hegemonul la nivel sistemic, respectiv cum marile puteri se ridică și decad din poziția de preeminență în cadrul sistemului internațional. Abordarea lui Gilpin reprezintă una dintre primele modificări aduse teoriei tranziției de putere, iar concentrarea pe ascensiunea și decăderea hegemonilor arată natura ciclică a teoriei sale²⁷. În lucrarea sa de referință, *War and Change in World Politics*²⁸, Robert Gilpin se raporta la sistemul internațional ca la oricare alt sistem social, în care „actorii intră în relații sociale și creează structuri sociale cu scopul de a-și avansa seturi particulare de interese politice, economice sau de alt tip”, reflectând interesele actorilor mai puternici²⁹.

Potrivit lui Robert Gilpin, configurația sistemului internațional apare ca o reflexie a transformărilor economice și tehnologice de la nivel sistemic, apărând astfel schimbări în ceea ce privește interesele actorilor internaționali. Pe măsură ce statele acumulează mai multă putere, acestea își doresc schimbarea regulilor care guvernează sistemul internațional într-o configurație sistemică favorabilă propriilor interese. Așadar, sistemul internațional se reconfigurează, în ideea de a reflecta o nouă distribuție de putere, împreună cu interesele noilor actori dominanți, stabilind așadar

²⁶ Colin Elman și Michael Jensen, „Realisms”, în *Security Studies: An Introduction*, ed. Paul D. Williams, ed. a doua (Abingdon, New York : Routledge, 2013), 24.

²⁷ Simona Soare, *Sub povara a 90.000 de tone de diplomație? Statele Unite ale Americii, strategia hegemonică și declinul relativ de putere* (București: Editura Militară, 2013), 23.

²⁸ Există și o versiune tradusă în limba română a *War and Change in World Politics*. Am ales să folosesc ediția în limba engleză, deoarece varianta tradusă în limba română prezintă deficiențe de traducere, care pot induce în eroare cititorul.

²⁹ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics* (Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, Delhi: Cambridge University Press, 1981), 9.

„ale cui interese sunt servite de funcționarea sistemului”³⁰. În acest sens, noua configurație sistemică descrisă de Robert Gilpin se materializează în preeminența celui mai puternic actor statal din sistemul internațional asupra celorlalți, pe scurt în hegemonie. În accepțiunea lui Gilpin, hegemonia reprezintă situația în care „un singur stat puternic controlează sau domină statele mai mici din sistem”³¹. Centrul de greutate în schimbarea sistemică îl reprezintă ascensiunea și decăderea hegemonilor sau imperiilor în ceea ce privește conducerea sistemului internațional. De vreme ce orice evoluție sistemică presupune ascensiuni consecutive ale marilor puteri la conducerea sistemului, în centrul schimbării sistemice stă înlocuirea unui hegemon în declin de către o putere în ascensiune³².

Schimbările din cadrul sistemului internațional au drept cauze, potrivit lui Gilpin, ratele diferite de creștere de la nivelul principalilor actori de la nivel sistemic, precum și dezechilibrele sistemică rămase nerezolvate, accelerând în acest fel dezechilibrul spre avantajul statelor în ascensiune. Ratele de creștere diferite reprezintă atât o cauză, cât și o consecință a schimbării sistemice³³. La rândul său, schimbarea sistemică se realizează prin intermediul războiului hegemonic, drept principal mecanism al acestei schimbări, provenit din dezechilibrul rezultat dintre efortul hegemonului de a-și păstra poziția dominantă și resursele de care dispune. Sfârșitul unui război hegemonic reprezintă „începutul unui alt ciclu de creștere, expansiune și eventual declin”, de vreme ce legea creșterii inegale continuă să redistribuie puterea, erodând astfel starea de fapt rezultată din ultimul conflict de acest fel. Așadar, în mod recurent și determinist, „dezechilibrul înlocuiește echilibrul, iar lumea se îndreaptă către o nouă rundă de conflict hegemonic”³⁴. Războiul hegemonic reprezintă o bornă între două sisteme sau lumi, între una care decade și alta care apare, împreună cu un nou set de reguli și sisteme instituționale, politice și ideologice. Stabilitatea sistemului internațional – ierarhic în termeni de putere – este dată de existența unui hegemon necontestat.

³⁰ Gilpin, *War and Change...*, 9-10.

³¹ Gilpin, *War and Change...*, 29.

³² Gilpin, *War and Change...*, 42-43.

³³ Gilpin, *War and Change...*, 48.

³⁴ Gilpin, *War and Change...*, 209-210.

Instabilitatea apare atunci când poziția hegemonului se erodează în urma modificărilor economice sau tehnologice³⁵.

Ca o paranteză, vizavi de războiul hegemonic și rolul său în schimbarea sistemică, Graham Allison împărtășește o concepție întrucâtva similară cu cea a lui Gilpin. În cadrul unei cercetări care analizează date din ultimele cinci secole, Allison a supus unei analize sistematice ipoteza izbucnirii unui viitor război hegemonic între Statele Unite ale Americii și China, o mare putere în ascensiune, care ar putea să-și dorească revizuirea regulilor ce guvernează sistemul internațional³⁶. Pornind de la Războiul Peloponesiac, înfruntarea hegemonică între Sparta și Atena, Allison a avansat conceptul de *Capcana lui Tucidide*, ce se referă la „stresul structural sever provocat atunci când o putere în ascensiune amenință să o răstoarne pe cea dominantă. În aceste condiții, nu neapărat evenimentele extraordinare, neașteptate, dar și scânteile obișnuite din relațiile internaționale pot declanșa un conflict de amploare”³⁷. În acest caz este vorba de un război de tip hegemonic, între marile puteri.

În lucrări ulterioare, Robert Gilpin leagă exercitarea hegemoniei de promovarea valorilor liberale. Robert Gilpin aduce în discuție condiția conform căreia un sistem economic liberal internațional are nevoie să fie susținut de un hegemon cu valori liberale, provenite ca emanație din mediul intern economic al puterii hegemonice. Economia de piață liberală de la nivel internațional, susținută de hegemon, reprezintă precondiția în lipsa căreia sistemul internațional ar putea devia către o structură imperială, de tip sovietic, restrictivă în termeni economico-politici față de statele mai slabe³⁸. Pe lângă dorința și interesul hegemonului în a susține o

³⁵ Robert Gilpin, „The Theory of Hegemonic War,” *The Journal of Interdisciplinary History*. The Origin and Prevention of Major Wars 18, nr. 4 (Primăvara 1988): 592. <http://www.jstor.org/stable/204816>.

³⁶ Allison, *Capcana lui Tucidide...*

³⁷ Allison, *Capcana lui Tucidide...*, 70.

³⁸ Din acest exemplu reiese faptul că Gilpin pune în antiteză modelul de conducere hegemonică american cu cel sovietic, pe primul tratându-l ca pe un sistem hegemonic, în timp pe cel de-al doilea precum un sistem de tip imperial. În acest sens, cu scopul de a oferi o mai mare claritate conceptului de hegemonie folosit în lucrare, consider că o secțiune cu privire la o comparație între hegemon și imperiu este necesară, subiect ce urmează a fi tratat într-o secțiune ulterioară.

economie de piață la nivel internațional, este nevoie de cointeresarea celorlalte mari puteri, lucru ce exclude exercitarea forței. Așadar, este nevoie de trei precondiții pentru ca o economie de piață liberală să apară și să se extindă: „hegemonie, ideologie liberală și interese comune”³⁹. Ulterior, Robert Gilpin reia ideea existenței unui hegemon – condiție insuficientă - care susține economia liberală, în ideea stabilirii unei economii internaționale liberale, în timp ce state precum Uniunea Sovietică, Germania Nazistă sau Japonia Imperială nu pot susține un astfel de sistem economic. Mai mult, mergând pe o linie similară cu cea a lui Robert Keohane, hegemonul este văzut ca esențial în ideea încurajării cooperării internaționale⁴⁰.

Pe ideea de responsabilitate a statului care deține poziția de hegemon în sistemul internațional elaborează și un alt autor, care provine din interiorul paradigmei liberale a Relațiilor Internaționale, Robert Keohane. Potrivit acestuia, „un stat hegemonic trebuie să posede destulă putere militară pentru a fi capabil să protejeze economia politică internațională pe care o domină de incursiunile adversarilor ostili”⁴¹. În acest, sens, puterea militară devine, din perspectiva lui Keohane, o componentă care stă la baza hegemoniei, fiind o resursă de care hegemonul poate dispune atunci când are nevoie să protejeze anumite zone de pe glob⁴². Analizând cooperarea în cadrul determinat de conducerea hegemonică, Robert Keohane se referă la hegemonie drept un sistem legat de „modurile complexe de cooperare și de instituții precum regimurile internaționale”⁴³. Keohane atribuie o misiune specială puterii dominante, aceea de a se manifesta ca un lider pentru parteneri în schimbul respectului, aceasta nefiind capabilă totodată să

³⁹ Robert Gilpin, *The Political Economy of International Relations* (Princeton: Princeton University Press, 1987), 72-73.

⁴⁰ Robert Gilpin și Jean Gilpin, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order* (Princeton: Princeton University Press, 2001), 94-95.

⁴¹ Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (New Jersey: Princeton University Press, 1984), 39.

⁴² Keohane, *After Hegemony...*, 40.

⁴³ Keohane, *After Hegemony...*, 46. Regimurile internaționale sunt definite de Stephen D. Krasner ca „seturi de principii, norme, reguli și proceduri de luare a deciziilor implicite sau explicite, în jurul cărora converg așteptările actorilor într-o anumită zonă a relațiilor internaționale”. Vezi Stephen D. Krasner, „Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables”. *International Organization* 36, nr. 2, International Regimes (Primăvara 1982): 186. <https://www.jstor.org/stable/2706520>.

conducă în lipsa unei anumite aprobări din partea celorlalți, fapt care este în antiteză cu imperiul. De asemenea, un tip special de cooperare asimetrică stă în spatele succesului hegemoniei. Pe de altă parte, hegemonul poate întreprinde eforturi în vederea creării unor instituții prin care să influențeze ceilalți actori în conformitate cu propriile preferințe⁴⁴. Dacă, pe de o parte, de pe poziție hegemonică un stat poate promova cooperarea, pe de altă parte hegemonii au nevoie de aceasta pentru a-și impune regulile la nivel internațional. Aceste două situații nu se află în antiteză, ci din contră, se găsesc frecvent într-o stare de simbioză⁴⁵. Împreună cu Joseph Nye, Keohane atribuia hegemonului un rol de menținere a unui anumit regim internațional, pentru aceasta trebuind să fie destul de puternic și dornic să susțină un astfel de rol. Mai mult, hegemonul poate influența și sistemul de reguli de la nivel internațional, prin abrogarea lor, împiedicarea adoptării altora sau printr-o influență puternică în sprijinul altora noi⁴⁶.

La nivel internațional, hegemonul construiește un tip de ordine, atribuindu-și rolul de lider. Din acest motiv, perspectiva ierarhică nu este exclusă de Keohane, de vreme ce susține că o formă de ordine internațională poate apărea în urma exercitării conducerii hegemonice, care provine dintr-o anumită formă de cooperare inegală. Este important de precizat și faptul că acest tip de cooperare pe care îl aduce în discuție Keohane nu poate fi echivalat cu armonia, care presupune lipsa necesității de a coopera. Cooperarea între guverne apare atunci când actorii își adaptează comportamentul prin coordonarea politicilor, văzute ca instrumente prin care se pot îndeplini anumite scopuri proprii⁴⁷. Având în vedere rolul de dirijor la nivel sistemic al hegemonului, interesele acestuia coincid cu cele de la nivelul sistemului internațional. Problemele apar însă atunci când regimul susținut de hegemon se erodează și încep să apară actori statali contestatari care, pe fundal de creștere economică, doresc mai multă autonomie, precum și să-și amelioreze poziția la nivel internațional,

⁴⁴ Keohane, *After Hegemony...*, 46.

⁴⁵ Keohane, *After Hegemony...*, 46.

⁴⁶ Robert O. Keonane și Joseph S. Nye, *Putere și interdependență*, trad. Adriana Ștraub, studiu introd. Olivia Todorean (Iași : Polirom, 2009), 87.

⁴⁷ Keonane și Nye, *Putere și interdependență*, 49-52.

fapt care afectează influența liderului. Declinul ordinii susținute de hegemon apare atunci când regimul hegemonic se destramă, generând nesiguranță, care duce în final la prăbușirea acestuia⁴⁸.

O poziție aparte în cadrul studiilor cu privire la hegemonie o au autorii care provin de pe pozițiile teoretice ale școlii decliniste. În studiile lor, acești autori sunt reuniți de o concepție comună, conform căreia puterea hegemonică, după ce dobândește poziția de preeminență în cadrul sistemului internațional, atinge un fel de suprasaturație, urmând a fi ajunsă din urmă și înlocuită în final de alte puteri în ascensiune. În acest sens, Paul Kennedy avansează ideea unui model recurent, de supraextindere imperială, inerent tuturor marilor puteri hegemonice din ultimele cinci secole⁴⁹. Conform lui Kennedy, o putere hegemonică trebuie să treacă două teste, anume de a menține un echilibru între necesitățile defensive și mijloacele de a le susține, completat de necesitatea menținerii avantajelor tehnologice și economice pentru a face față modificărilor de la nivel mondial. Făcând referire la problemele cu care s-ar fi confruntat Statele Unite la finalul anilor 1980, Kennedy le plasa sub riscul, recurent de secole, de supraextindere imperială, ce presupune situația în care capacitățile hegemonului să nu mai fie de ajuns pentru a apăra suma totală a intereselor și obligațiilor pe care acesta le are⁵⁰, de aici rezultând și declinul hegemonic în care s-ar fi aflat statul american. Per total, teza lui Kennedy afirmă faptul că „avantajele relative ale națiunilor de la vârful ierarhiei internaționale nu rămân niciodată constante, motivul fiind în special ritmul inegal de dezvoltare a diferitelor societăți”⁵¹. Acest lucru se traduce într-o recurență, aparent inevitabilă, a fenomenelor asociate ascensiunii și decăderii hegemonice din ultimele cinci secole.

Pe o linie argumentativă întrucâtva diferită de cea urmată de Kennedy, Fareed Zakaria susținea faptul că Statele Unite nu se află în declin, dar trebuie să facă față amenințării reprezentate de alte mari puteri

⁴⁸ Keonane și Nye, *Putere și interdependență*, 88.

⁴⁹ Paul Kennedy, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri: transformări economice și conflicte militare din 1500 până în 2000*, trad. Laurențiu Ursu, Teodora Moldovanu, Lucia Dos, Ramona Lupu (Iași: Polirom, 2011).

⁵⁰ Kennedy, *Ascensiunea și decăderea...*, 453.

⁵¹ Kennedy, *Ascensiunea și decăderea...*, 15.

care se află în ascensiune, în special economică, la nivel de sistem internațional, în timp ce actorii nonstatali capătă un rol mai proeminent, în dauna guvernelor⁵². În capitolul 1 al cărții *Lumea postamericană*, denumit în mod sugestiv *Ascensiunea restului*, Zakaria argumentează faptul că Statele Unite, chiar dacă se află încă în poziția de unică superputere din punct de vedere politico-militar, sunt prinse din urmă de alte mari puteri, care experimentează salturi în domenii precum industrie, finanțe, educație, cultură sau societate, erodând poziția americană. Se pregătește, astfel, intrarea într-o lume postamericană, care, însă, nu presupune o poziție antiamericană⁵³. După cum am arătat mai sus, recent, au apărut tot mai multe tendințe contestatatoare la hegemonia americană, semn că argumentul lui Zakaria nu se mai susține astăzi. Unele mari puteri, precum Rusia, manifestă o atitudine fățiș revizionistă, relevată de războiul din Ucraina sau de retorica anti-americană/anti-occidentală, vizând edificarea unui sistem internațional multipolar ce ar trebui să înlocuiască unipolarismul desemnat de hegemonia americană⁵⁴.

Charles A. Kupchan avansa teza conform căreia vremea dominației globale occidentale a trecut, urmând ca în secolul XXI puterea la nivel global să fie marcată de o distribuție mai largă, între lumea Occidentală și puterile care se vor afla în ascensiune și care vor emite pretenții cu privire la o poziție internațională care să corespundă noii realități⁵⁵. Potrivit lui Kupchan, „următoarea lume nu va aparține nimănui”, Occidentul nu va fi discreditat ca model politico-economic, însă viitorul va fi reprezentat de multipolaritate și diversitate. Astfel, în viitor, mai multe mari puteri vor adopta „concepții distincte despre ce constituie o ordine legitimă și dreaptă”. Important de menționat este și faptul că viitoarea lume ar urma să apară în urma unui proces pașnic, unde Occidentul și celelalte puteri emergente ar trebui să ajungă la un numitor comun în termeni de „poziție

⁵² Zakaria, *Lumea postamericană*, 25-27.

⁵³ Zakaria, *Lumea postamericană*, 27.

⁵⁴ Vezi Cătălin Peptan și Adrian Eugen Preda, „Considerations on the Revisionist Tendencies of the Russian Federation Expressed Through the «Special Military Operation» in Ukraine”, *Research and Science Today* 1, nr. 25 (martie 2023): 9-19, DOI: 10.38173/RST.2023.25.1.1:9-19.

⁵⁵ Charles A. Kupchan, *No One's World. The West, The Rising Rest, and the Coming Global Turn* (New York : Oxford University Press, Inc., 2012), ix.

și prestigiu”, precum și asupra „regulilor ordonatoare care definesc legitimitatea și guvernează probleme de comerț, război și pace”⁵⁶.

Unul din cei mai influenți autori în ceea ce privește studiile referitoare la hegemonie este John J. Mearsheimer. Pentru Mearsheimer, la modul ideal, „un hegemon este un stat care este atât de puternic încât domină toate celelalte state din sistem”, fără egal din punct de vedere militar, pe scurt, „singura mare putere” sistemică. Abordând o perspectivă diferită față de alți autori, Mearsheimer nu plasează Marea Britanie în rândul puterilor hegemonice, din moment ce în cadrul sistemului internațional de secol XIX erau și alte mari puteri asupra cărora aceasta nu manifesta o dominație substanțială. Caracterizând sistemul internațional de secol XIX drept unul multipolar, Mearsheimer asociază hegemonia cu unipolaritatea de la nivel sistemic⁵⁷. Adoptând o viziune diferită de cele obișnuite cu privire la hegemonie, Mearsheimer reduce întinderea dominației hegemonice de la nivel sistemic la nivel regional, afirmând imposibilitatea dobândirii hegemoniei mondiale, din cauza unor limitări precum lipsa unui avantaj nuclear, respectiv imposibilitatea de a proiecta puterea peste mări⁵⁸.

Ca o perspectivă personală, critică, în abordarea sa cu privire la hegemonie, notez că Mearsheimer ia în calcul doar factorii materiali în exercitarea dominației hegemonice. Este adevărat că puterea convențională se poate dovedi a fi mai dificil de proiectat pe distanțe lungi, mai ales peste oceane. Pe de altă parte, tocmai factorii materiali pe care Mearsheimer îi ia în calcul în vederea stabilirii ponderii puterii naționale sunt elementele limitative din punct de vedere teoretic. În stabilirea puterii naționale, Mearsheimer ia în calcul două variabile, puterea potențială, respectiv puterea reală, unde prima variabilă se referă la populație și putere economică, în timp ce a doua are în vedere forțele terestre și aeriene⁵⁹. Tocmai această concentrare pe factorii materiali, fără a lua în calcul pe cei care fac referire la ideile și instituțiile răspândite de hegemon la nivel

⁵⁶ Kupchan, *No One's World...*, x.

⁵⁷ Mearsheimer, *The Tragedy...*, 40.

⁵⁸ Mearsheimer, *The Tragedy...*, 40-41.

⁵⁹ Mearsheimer, *The Tragedy...*, 43.

internațional și care sunt adoptate de majoritatea statelor care fac parte din sistemul internațional, limitează perspectiva lui Mearsheimer din punct de vedere teoretic. O altă problemă de ordin teoretic se referă la afirmația conform căreia un hegemon regional, odată ce și-a stabilit dominația în propria-i regiune, va încerca să blocheze ambițiile altor mari puteri la aceeași poziție în propriile regiuni, de teamă ca acestea să nu provoace probleme în regiunea hegemonului⁶⁰. Dacă problema este pusă în acești termeni de Mearsheimer, întrebarea care se ridică este următoarea: oare situația în care un hegemon regional blochează apariția altui hegemon în altă regiune nu se traduce într-o formă de dominație hegemonică de nivel sistemic sau cel puțin extraregional? Ridic această întrebare deoarece, odată reușită blocarea unei tentative de hegemonie regională, hegemonul regional deja existent își depășește preocupările ce țin de propria regiune pe care deja o domină, ceea ce înseamnă că poate deveni ceva mai mult decât un hegemon regional.

Dacă în anul 2001, când a publicat cartea *The Tragedy of Great Power Politics*, se raporta la Statele Unite drept „singurul hegemon regional din istoria modernă”⁶¹, șaptesprezece ani mai târziu, în cartea *The Great Delusion. Liberal Dreams and International Reality*, Mearsheimer oferă o concepție diferită cu privire la hegemonie, care se întâlnește în anumite puncte cu perspectivele lui Gilpin și Keohane. Spre deosebire de teza hegemoniei regionale, care prevede faptul că hegemonia americană este una regională, în acest caz este vorba de o hegemonie de nivel sistemic, influențată de ideologia liberală. Rezultă astfel un model al hegemoniei liberale care s-a dovedit a fi păgubos în termenii lui Mearsheimer, tocmai din cauza constrângerilor venite din partea balanței de putere și a naționalismului⁶². În această situație hegemonul nu mai oferă stabilitate sistemică, precum afirmă reprezentanții teoriei stabilității hegemonice, spre exemplu, ba chiar este sursa instabilității. Pe de altă parte, însă, stabilitatea sistemului internațional se poate traduce în lipsa unui război generalizat

⁶⁰ Mearsheimer, *The Tragedy...*, 41-42.

⁶¹ Mearsheimer, *The Tragedy...*, 41.

⁶² John J. Mearsheimer, *The Great Delusion. Liberal Dreams and International Reality* (New Heaven și Londra: Yale University Press, 2018).

între marile puteri, un război hegemonic mai exact, precum și prin prezența instituțiilor și organizațiilor internaționale de inspirație americană. Instituții și organizații precum Banca Mondială, Organizația Mondială a Sănătății, Organizația Mondială a Comerțului sau chiar NATO încă reprezintă actori relevanți pe scena internațională. În viziunea lui Mearsheimer, hegemonia liberală americană post-Război Rece a condus la un sistem internațional instabil, dovadă fiind implicarea în conflictele din Orientul Mijlociu și Ucraina, originate tocmai în aplicarea la nivel internațional a logicii liberale în detrimentul celei realiste⁶³.

Tocmai din așa zisele probleme pe care le-a creat, hegemonia liberală, provenită din unipolarismul american, în viziunea lui Mearsheimer este destinată eșecului, creând posibilitatea de a fi înlocuită de altele trei, de factură realistă, una în frunte cu China și două cu Statele Unite, marcate de competiție economico-militară și integrate unei configurații sistemice de factură multipolară⁶⁴. Potrivit lui Mearsheimer, marile puteri construiesc și gestionează ordini internaționale după chipul și asemănarea lor, cu scopul de a le servi interesele. În esență, ordinea internațională desemnează „un grup organizat de instituții internaționale care ajută în guvernarea interacțiunilor între statele membre”, respectiv gestionarea relațiilor cu terții. Aceste ordini au drept unități de bază instituțiile internaționale, care reprezintă „reguli pe care marile puteri le concep și sunt de acord să le urmeze”, în ideea de a le servi interesele, având opțiunea de a le urma sau nu, după caz⁶⁵. Pentru o mai bună delimitare a ordinilor, Mearsheimer vine și cu o taxonomie a acestora. În acest sens, în funcție de întindere, există ordini internaționale sau restrânse, din punct de vedere al amplitudinii și profunzimea acoperirii există ordini dense sau rarefiate, iar din punct de vedere al tipurilor de ordini internaționale, acestea se pot împărți în realiste, agnostice sau ideologice (liberale)⁶⁶.

⁶³ Mearsheimer, *The Great Delusion...*, 5.

⁶⁴ John J. Mearsheimer, „Bound to Fail. The Rise and Fall of the Liberal International Order,” *International Security* 43, nr. 4 (2019): 44-47. <https://direct.mit.edu/isec/article/43/4/7/12221/Bound-to-Fail-The-Rise-and-Fall-of-the-Liberal>.

⁶⁵ Mearsheimer, „Bound to Fail...”, 9.

⁶⁶ Mearsheimer, „Bound to Fail...”, 16.

G. John Ikenberry este un alt autor care se înscrie în cadrul orientării care analizează situația actuală a hegemoniei liberale americane. Ikenberry susține că hegemonul își creează o ordine internațională pe care o gestionează. Potrivit lui Ikenberry, construcția ordinii hegemonice americane postbelice s-a bazat pe crearea unor noi tipuri de instituții internaționale economice, politice și militare, cu rol de cooperare, împreună cu alte organizații regionale⁶⁷. În timpul Războiului Rece, ordinea hegemonică americană a fost caracterizată de un comportament ambivalent, combinând metodele coercitive, într-o manieră imperială, în regiuni precum America Latină sau Orientul Mijlociu, cu deschidere, consens și reciprocitate în raport cu democrațiile din Europa Occidentală. Având în vedere că Statele Unite au intrat în era postbelică drept cel mai puternic stat din lume, au avansat o ordine care să le reflecte interesele, una bazată pe concepția americană despre lume, operând astfel în direcția modelării lumii, precum și a regulilor aplicabile altor state⁶⁸. Această ordine internațională prezenta atât caracteristici liberale, cât și imperiale, fiind ierarhică, dar și construită pe reguli și relații dintre democrațiile liberale. Nucleul acestei ordini a fost constituit de aranjamentele politice și de securitate între Statele Unite, Europa Occidentală și Japonia, oferind, astfel, „o fundație stabilă pentru cooperare și scopuri sociale împărtășite”⁶⁹.

De pe pozițiile realismului neoclasic, Christopher Layne se raportează la hegemonie din patru unghiuri. În primul rând, aceasta „înseamnă putere dură, brutală”, caz în care hegemonul reprezintă cea mai importantă putere din punct de vedere militar, bazată pe o poziție de preeminență din punct de vedere economic și material. În acest stadiu, puterea economică reprezintă un element primordial al puterii militare, fiind un motor al extinderii hegemonice. O a doua dimensiune a hegemoniei ține de ambițiile pe care le avansează hegemonul, care sunt egoiste, în ideea de a-și asigura protecția securității și a intereselor economico-ideologice. De aici și interesul hegemonului de a asigura

⁶⁷ G. John Ikenberry, *A World Safe for Democracy: Liberal Internationalism and the Crises of Global Order* (New Heaven și Londra: Yale University Press, 2020), 178.

⁶⁸ Ikenberry, *A World Safe for Democracy...*, 179.

⁶⁹ Ikenberry, *A World Safe for Democracy...*, 181.